

UNIVERSITATEA OVIDIUS CONSTANȚA

FACULTATEA DE TEOLOGIE

ȘCOALA DOCTORALĂ

BISERICA, PRELUNGIRE A LUI HRISTOS ÎN UMANITATE ȘI ISTORIE

– REZUMAT –

Coordonator:

Pr. Prof. Univ. Dr. Dumitru Gh. Radu

Doctorand:

Angel-Cristian Stăiculescu

**Constanța
2012**

PLANUL LUCRĂRII

Capitolul 1. Biserica, prezență și prelungire a lui Hristos Dumnezeu-Omul în istorie și în umanitate prin Revelația dumnezeiască supranaturală, și plenitudine de viață a Duhului Sfânt în umanitate

1.1 Dinamismul creației. Biserică, Revelație și Restaurare

Capitolul 2. Biserica, Trup Tainic al lui Hristos și plenitudine de viață și lucrare a Duhului Sfânt

2.1. Biserica, viață de comuniune a persoanelor Sfintei Treimi extinsă în umanitate și comuniunea de iubire a oamenilor cu Dumnezeu prin Hristos în Duhul Sfânt

2.2. Biserica, plenitudine de viață dumnezeiască și lucrare a Duhului Sfânt prin Hristos în umanitate

2.3. Biserica, comunitate teandrică, sacramentală

2.3.1. Biserica - Trupul lui Hristos extins în umanitate

2.3.2. Biserica - comunitate sacramentală în Hristos prin lucrarea Duhului Sfânt

2.4. Preoția lui Hristos în Biserică

2.5. Însușirile Bisericii

2.5.1. Unitatea Bisericii

2.5.2. Sfințenia Bisericii

2.5.3. Sobornicitatea Bisericii

2.5.4. Apostolicitatea Bisericii

Capitolul 3. Biserica, Taină a comuniunii și a mântuirii omului întemeiată concret la Cincizecime

3.1. Biserica, Trupul tainic al lui Hristos

3.1.1. Prolungire a Întrupării

3.1.2. Patimile și moartea pe cruce a lui Hristos în viața Bisericii

3.1.3. Învierea și Slava lui Hristos, Cap al Bisericii

3.2. Biserica, Taină lucrătoare a mântuirii

3.2.1 Biserica, prezență a lui Dumnezeu în oameni

3.2.2 Biserica, revelație și putere dumnezeiască

3.2.3 Biserica, comunitate în Duhul lui Hristos și prezență sacramentală

3.3. Iisus Hristos, Dumnezeu-Omul

3.3.1 Botezul Mântuitorului în apele Iordanului

3.3.2. Taina Hristos-Taina Vieții

3.3.3. Hristos, Jertfa supremă

3.3.4. Hristos, înnoire, sursă de putere și viață în Dumnezeu

3.4. Biserica, plenitudine de viață și lucrare a Duhului Sfânt în mijlocul nostru

3.4.1. Biserica, Cincizecimea Duhului în mijlocul nostru

3.4.2. Împărtășirea Duhului comuniunii prin Hristos

3.4.3. Bogăția și viața Duhului în noi

Capitolul 4. Hristos, taina originară

4.1. Hristos, mister sacramental fundamental

4.2. Întruparea, un nou și unic mod ipostatic de existență a omului. Transfigurarea persoanei în Trupul lui Hristos

4.3. Chenoză și filantropie în Hristos

4.4. Prelungirea Tainei lui Hristos cel slăvit în umanitate

4.4.1. Necesitatea întâlnirii noastre personale cu Hristos cel slăvit

4.4.2. Hristos-Om, posibilitate a întâlnirii noastre personale cu Dumnezeu

Capitolul 5. Hristos, Taina Bisericii și Taină a Tainelor

5.1. Hristos eclesial și pnevmatologic

5.1.1. Prelungiri și dăruiri ale lui Hristos Bisericii

5.1.2. Hristos, Săvârșitorul nevăzut al Sfintelor Taine

5.1.3. Hristos, Taina Bisericii și Taină a Tainelor

5.2. Tainele, lucrări văzute și lucrări nevăzute ale Bisericii în Hristos

5.2.1. Ecclesia, Sacramentum Dei

5.2.2. Baza hristologică și ecleziologică a Tainelor

5.2.3. Epiclesis in vita Ecclesiam

5.3. Hristos pnevmatologic extins în umanitate prin Sfintele Taine

5.3.1. Biserica, Taină a lui Hristos în comuniune cu oamenii

5.3.2. Hristos extins și dăruit oamenilor în întâlnirea cu El

5.3.3. Transfigurarea omului în Hristos prin Sfintele Taine-dinamism și transparență

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

CUVINTE CHEIE: trinitate, natură, persoană, ipostas, ființă, esență, creație, revelație, întrupare, logos, hristologie, biserică, eclesiologie, pnevmatologie

STRUCTURA TEZEI DE DOCTORAT:

Structura tezei de doctorat respectă rigorile elaborării unei astfel de lucrări și conține o introducere, cinci capitole, anexe, concluzii și bibliografie. Conținutul celor cinci capitole și ordinea lor au fost alese astfel încât să se respecte pe de o parte principiile de rigurozitate științifică, de coerență, de consistență și de conținut a lucrării, de sistematizare, iar pe de altă parte principiile legate de accesibilitatea informației, de coerența dintre idei și de complexitatea crescândă a acestora.

Introducerea propune o argumentare a actualității temei de cercetare, definește obiectivele și scopul cercetării, stabilește axele de cercetare, prezintă suportul metodologic și teoretico-științific, metodologia de investigație și suportul informațional.

În **capitolul 1** am vorbit despre „**Biserică, prezență și prelungire a lui Hristos Dumnezeu-Omul în istorie și în umanitate prin Revelația dumnezeiască supranaturală, și plenitudine de viață a Duhului Sfânt în umanitate**”.

Teologia trinitară se deschide în contemplația eclezială ca expresie a inexprimabilului și imagine eshatologică. Caracterul antinomic al teologiei creștine reiese din faptul că Dumnezeu nu poate fi obiectul cunoașterii umane și, în același timp, să se reveleze și să devină cognoscibil. Dumnezeu este unic, Unul, neîmpărțit după esența Sa, în Trei Persoane distincte, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Antinomia creștină este cu adevărat insurmontabilă dacă încercăm să o cercetăm potrivit concepțiilor și gândirii scolastice care este produsul obstacolelor naturii umane. Însă, avem nevoie cu adevărat de o altă apropiere pentru a înlătura dificultățile care apar în înțelegerea antinomică a teologiei trinitare. Această apropiere este contemplația eclezială care presupune ieșirea din creat prin comuniunea persoanei umane cu Dumnezeu. De vreme ce hotarul cunoașterii Dumnezeului trinitate se află între creat și necreat, noi avem nevoie de o lucrare ce va să fie deasupra cunoașterii omenești. Contemplația eclezială, ca adevărată cunoaștere a lucrărilor dumnezeiești, este o transcendere a limitei dintre creat și necreat. Deoarece locul depășirii limitelor dintre creat și necreat este **Biserica**, contemplația eclezială, experimentală și participativă este singura cale ce conduce la comuniunea și înțelegerea teologiei trinitare.

Termenul și noțiunea de **Biserică** indică, firește, două lucruri sau realități: Biserica-

lăcaș de comuniune și închinare și Biserica comunitate de credincioși ai lui Hristos și împreună cu Hristos, în biserica lăcaș. Între aceste două înțelesuri fundamentale există o legătură foarte strânsă, în sensul că Biserica-comunitate determină și explică biserica-lăcaș de închinare¹.

În acest sens, despre **Întruparea** Fiului lui Dumnezeu se poate afirma cu tărie și, totodată, cu certitudine, că ea reprezintă *ad rem*² actul de instituire a Bisericii prin care se descoperă în Istorie adevărul despre Dumnezeu întrupat și adevărul despre om, chipul (modul, maniera) comun de existență al lui Dumnezeu și al omului în Persoana teandrică a lui Hristos. Prin înomenirea Fiului Său s-a împlinit și s-a făcut posibilă mântuirea lumii, prin Întreita Sa misiune: Profetică, Arhierească și Împărătească. Într-un *modus vivendi*³ unic, El a întemeiat **Biserica Sa**, pentru ca, astfel, mântuirea obiectivă plinită de El să devină pentru fiecare om mântuire subiectivă cu ajutorul rugăciunilor și darurilor dumnezeiești supranaturale dăruite și așezate în/prin Biserică. Lucrarea mântuitoare a Bisericii se încheie pentru fiecare om cu moartea personală, iar pentru umanitatea întreagă odată cu sfârșitul lumii, după care urmează, în mod firesc, *in infinitum*⁴, viața veșnică pentru cei mântuiți sau osânda veșnică pentru cei ce au respins mântuirea subiectivă, împlinită în mod obiectiv prin Iisus Hristos și opera Sa răscumpărătoare.

În **capitolul 2**, am tratat despre dimensiunea **Bisericii, ca Trup Tainic al lui Hristos și plenitudine de viață și lucrare a Duhului Sfânt**.

*In medias res*⁵, se poate afirma că asumarea trupului „Și Cuvântul trup S-a făcut...” (In. 1, 14), această **Întrupare** a Cuvântului lui Dumnezeu, nu reprezintă pentru Biserică numai un fapt istoric și supranatural, ci, *a fortiori*⁶, „înomenirea” lui Dumnezeu este un dar al vieții, e posibilitatea (actul în potență personal) omului de a-și realiza și concretiza viața în plinătatea ei ființială, iar această realizare (mântuirea) e posibilă datorită unității Bisericii ca dar de la Dumnezeu, accesibil odată cu întruparea lui Hristos ca mod unic de experiență a trăirii și ființării hristice. Sub această formă, Părintele Dumitru Stăniloae subliniază faptul că Dumnezeu realizează unitatea intimă a tuturor în/prin Hristos ca mijloc desăvârșit de viețuire

¹ Pr. Prof. Univ. Dumitru Gh. Radu, *Despre înnoirea și îndumnezeirea omului*, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2007, p. 20.

² Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „la obiect, în mod direct”.

³ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „mod de a trăi, mod de a fi”.

⁴ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „la nesfârșit”.

⁵ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „în esență, în miez, în mijlocul lucrurilor”.

⁶ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „cu atât mai mult”.

în comuniune. Tocmai de aceea, chemarea participativă la această viață de comuniune în/prin Hristos ne responsabilizează la o pregătire, cercetare și cunoaștere personală permanentă (este vorba de acea cunoaștere și dor de cunoaștere mai presus de orice cunoaștere), curățitoare, purificatoare (un katarsis centrat pe prezența activă, spirituală a omului în drumul său către Dumnezeu), virtuoașă. În acest fel, Sfântul Nicodim Aghioritul distinge *trei moduri de unire*⁷ sau comuniune desăvârșită care ne conduc către cunoașterea reală, adevărată: *unirea după ființă*, specifică Persoanelor divine, *unirea după lucrare*, proprie comuniunii lui Dumnezeu cu oamenii înainte de actul Întrupării și *unirea cea după ipostas*, care este de fapt unirea naturii dumnezeiești cu natura omenească în Ipostasul lui Hristos.

În orice caz, **cunoașterea divină** se manifestă și se exprimă printr-un limbaj care este expresie a inexprimabilului. Această cunoaștere transcende tot ceea ce poate fi cunoscut de rațiunea umană și tot ceea ce poate fi exprimat prin limbajul omenească. Sfântul Apostol Pavel, care ne-a transmis Epistolele sale, „*cuvintele*” sale, vorbește de asemenea despre un om „*că a fost în rai și a auzit cuvinte de nespus, pe care nu-i este îngăduit omului să le grăiască*” (II Cor. 12, 4). Asemenea Sfântului Simeon Noul Teolog, Apostolul Pavel vrea să mărturisească faptul că teologia și cunoașterea divină stau în strânsă și indisolubilă legătură cu revelația divină într-un mod cu totul unic: „*Iar nouă ni le-a descoperit Dumnezeu prin Duhul Său, fiindcă Duhul toate le cercetează, chiar și adâncurile lui Dumnezeu. Căci cine dintre oameni știe cele ale omului, decât duhul omului, care este în el? Așa și cele ale lui Dumnezeu, nimeni nu le-a cunoscut, în afară de Duhul lui Dumnezeu. Iar noi nu duhul lumii l-am primit, ci Duhul Cel de la Dumnezeu, ca să cunoaștem cele prin har dăruite nouă de Dumnezeu; pe care le și grăim, nu în cuvinte învățate din înțelepciunea omenească, ci în cuvinte învățate de la Duhul Sfânt, lămurind lucruri duhovnicești oamenilor duhovnicești*” (I Cor. 2, 10-13). Teologia, ca „*știință*” a lui Dumnezeu sau a divinului este „*știința*” revelației, iar elementul revelației nu trebuie niciodată trecut cu vederea, deoarece Dumnezeu Însuși nu poate fi obiectul căutării și al cunoașterii inteligibile. Dumnezeul Scripturilor nu este divinul filosofilor, ci este Divinitatea, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, care Se descoperă și care Se lasă, în mod liber, a fi cunoscut. El este cognoscibil și, în același timp, incognoscibil. Efortul Bisericii și al teologiei este acela de a concilia incognoscibilitatea lui Dumnezeu cu cognoscibilitatea Lui, de a-L prezenta, pe cât posibil, sub formele expresiei inexprimabile. Părinții Bisericii de Răsărit vorbesc de o reală transcendere a limitelor ce se impun prin sensurile lor corporale

⁷ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, Vol. II, Ediția III, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 2003, p. 47.

(materiale) și inteligibile, cu scopul ca noi să putem face o teologie în care să exprimăm în mod relativ inexprimabilul. Pentru a putea tinde spre Dumnezeu este cu adevărat necesar ieșirea noastră din timpul și spațiul supus nimicniciei, căci a-L iubi pe Dumnezeu care transcende orice rațiune și cunoaștere înseamnă a deveni transparenți întru El. Această formă de cunoaștere depășește cunoașterea omenească și poate fi posibilă numai în momentul întâlnirii noastre cu Dumnezeu la nivel interpersonal, așa cum ne spune Sfântul Maxim Mărturisitorul.

Există în teologia trinitară ortodoxă și un alt punct fundamental, anume aspectul ei **eshatologic**. Adevărata teologie se îndreaptă mereu spre eshaton. Eshatonul este criteriul cuvântului teologic, căci Biserica și teologia ei luminează lucrările lor în istorie cu lumina zilei prezenței dumnezeiești (parusia). Teologia ortodoxă are totdeauna în fața ei relativitatea istoriei și plenitudinea Împărăției lui Dumnezeu: „Și lumea trece, și pofta ei; dar cel ce face voia lui Dumnezeu rămâne în veac” (I Ioan 2, 17). Cunoașterea parțială a prezentului poate fi luminată prin plenitudinea Împărăției lui Dumnezeu: „Căci vedem acum ca prin oglindă, în ghicitură, iar atunci, față către față; acum cunosc în parte, dar atunci voi cunoaște pe deplin, precum am fost cunoscut și eu” (I Cor. 13, 12). Așadar, *viribus unitis*⁸, se urmărește reclădirea, refacerea trecutului *ex abrupto*⁹, fără a rămâne izolat de acesta, ci ieșind din el prin asumarea totală a lui și viețuind, totodată, într-un prezent continuu care are drept fundament perspectiva eclesial-eschatologică (viitoare) a **Bisericii**.

Capitolul 3 „Biserica, Taină a comuniunii și a mântuirii omului întemeiată concret la Cincizecime”.

Plecând de la afirmația că Biserica, în interiorul ei se manifestă ca unitară, A. Homiakov afirmă că **Biserica** este o comuniune de credință, nădejde, iubire și o unitate de viață arătată prin rugăciune, Taine și slujbe bisericești. Este unitatea de viață dumnezeiască, ce se dezvăluie în viața fapturilor, e icoană Împărăției cerurilor sau cum spune Petros Vasiliadis „o icoană a Eshatonului”¹⁰, ceva ce nu vine din lumea aceasta. Cu alte cuvinte Biserica este firea cea nouă care subzistă și se arată doar ca mod de existență, e viață trăită ca și comuniune, iar nu ca supraviețuire individuală. Biserica este trup, iar mădularele ei formează o unitate organică, o unitate de viață, la fel ca și mădularele trupului fizic. Oamenii sunt mădulare ale Trupului lui Hristos, iar Capul acestui trup este Însăși Mântuitorul Hristos.

⁸ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „cu puteri unite”.

⁹ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „dintr-o dată”.

¹⁰ Petros Vasiliadis, *Eucharist and Witness*, WWC Publications, Geneva, 1998, p. 54.

Am vorbit despre calitatea unitară a Bisericii și am amintit de oameni ca mădulare ale lui Hristos, însă poate ne întrebăm cum devin oamenii astfel de mădulare ale Trupului lui Hristos, sau cum intră în unitatea Bisericii? Omul intră în unitatea Bisericii prin Taina Botezului, „*omul intră în realitatea comuniunii eclesiale prin intermediul marelui și inițiatorului dar al Botezului, și participă la respirația trupului, care este rugăciunea Bisericii...*”¹¹. Tot referitor la intrarea omului în unitate - în Biserică - prin Taina Botezului, Părintele Valer Bel afirmă: „*prin Taina Botezului omul se desparte de trecutul său și se naște la viața cea nouă în Hristos; intră în comuniune cu Dumnezeu și cu semenii ca membru al Bisericii*”¹².

Prin cel de al treilea mod se realizează unirea deplină sau maximală a lui Dumnezeu cu noi oamenii, căci „*existența în Hristos este sinonimă cu realizarea umană și constituie un mers de la după chip la Chip sau de la existența iconică la cea reală, asemănarea cu Dumnezeu fiind înțeleasă ca taină a îndumnezeirii, taina unirii cu Dumnezeu în Hristos*”¹³.

Mântuitorul unește în Persoana Sa firea dumnezeiască și cea umană. Asta înseamnă că dumnezeirea și omenitatea au în Hristos un mod comun de existență și acest mod este unitatea. Unirea celor două firi în Hristos nu este ceva abstract, ci ea ni se descoperă ca mod de existență și posibilitate a vieții, ca putere de a învinge moartea și infirmitatea existenței noastre și aceasta este posibil, deoarece „*Hristos ia trup omenesc, acel trup care, după cădere, exista doar fragmentat în individualități. Îl ia și-l transformă în trupul comuniunii, oferindu-i posibilitatea de a se autodepăși și de a se jertfi pe sine*”¹⁴. Iar această transcendere, această autodepășire nu se produce în chip minunat (magic) sau automat, deoarece existența umană nu este dispensată (scutită) de trupul individual, supus păcatului și eșecului, ci, *per a contrario*¹⁵, acum păcatul și eșecul pot fi asumate într-un nou mod de existență și pot deveni prilej de comuniune cu Dumnezeu. Acest lucru poate fi dus la bun sfârșit și poate fi concretizat prin recunoașterea păcatelor și asumarea lor în Hristos și prin **metanoia**¹⁶, care este „*prima înviere a omului, preludiul Marelui Sabat, întâlnirea cu Dumnezeu în infernul eșecului și păcatului omului, primul Har și prima experiență a unității*”¹⁷.

¹¹ Christos Yannaras, *Adevărul și Unitatea Bisericii*, traducere din limba greacă de Ierom. Ignatie Trif și Ionuț D. Uliniuc, Ed. Sofia, București, 2009, p. 41.

¹² Pr. Prof. Dr. Valer Bel, *Misiune, parohie, pastorație*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2006, p. 22.

¹³ Pr. Ioan C. Tesu, *Omul Taină Teologică*, Ed. Christiana, București, 2002, p. 163.

¹⁴ Christos Yannaras, *op. cit.*, p. 37.

¹⁵ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „prin înțeles contrar”.

¹⁶ În limba greacă, etimologic înseamnă „schimbarea minții”.

¹⁷ Christos Yannaras, *op. cit.*, p. 39.

Biserica consideră la fel de fundamentală pentru teologia trinitară distincția între esența lui Dumnezeu și ipostasurile divine. După Părinții din Biserica Răsăriteană, această distincție derivă din Noul Testament și din învățământul apostolic. Dar deosebirea fundamentală este elaborată și prezentată în plinitudinea sa de către Părinții celui de-al IV-lea secol, și în special de Sfântul Atanasie cel Mare și Părinții Capadocieni. Astfel, Dumnezeu este Unul după natura sau ființa Sa și Întreit în Ipostasuri sau Persoane. Cei care au clarificat termenii ipostas și persoană, au fost Capadocienii, care au demonstrat că cei doi termeni sunt identici. Până la începutul secolului al IV-lea exista o confuzie: termenul „*ipostas*” era adesea înțeles ca esența lui Dumnezeu. Astfel, sunt notate anatematismele Simbolului din Niceea, unde termenul *upostasij* a fost introdus ca esență. Capadocienii au dat o explicație simplă și clară, astfel că: *ousia* sau *fusis* înseamnă natură, semnificând comunul, în timp ce *upostasij* sau *proswpon* indică specificul sau particularul (*idion*). Sfântul Ioan Damaschin este foarte clar din acest punct de vedere, spunând că noi credem într-o singură ființă, adică o singură divinitate care se află în trei ipostasuri perfecte. Aceste trei ipostasuri sunt unite fără despărțire și deosebite fără împărțire. Cele trei persoane participă la esența comună, dar aceasta nu înseamnă că fiecare din cele trei persoane conține o parte a esenței comune. Pentru a explica dogma trinitară, Capadocienii fac referire la realitatea umană, unde fiecare persoană are umanitatea în plinitudinea sa la fel ca și ființa umană. Atunci, toate ființele umane se găsesc unite în umanitatea lor, care este o realitate indivizibilă. Fiecare persoană se distinge de alte persoane nu în ceea ce privește umanitatea - esența, natura umană -, ci în baza ipostasului, *proswpon*.

Persoana este o descriere a ipostasului, ipostasul este o descriere a naturii, natura este o descriere a esenței. Umanitatea întreagă are esența umană. Esența umană se manifestă în natura umană comună, pentru că noi suntem natura umană, adică purtăm în noi natura umană.

Dar dacă nu vedem natura, nu putem vedea esența - dacă nu vedem oamenii, nu putem înțelege esența oamenilor. Noi suntem esențe umane și purtăm natura umană în noi, dar ne discernem unii de alții, întrucât natura umană pe care o purtăm cu toții se individualizează în specificitatea ipostasului. În ipostasul omului putem vedea persoana umană, căci fiecare ipostas manifestă persoana umană, iar natura umană manifestă ipostasul (esența se manifestă în natură, adică o vedem ca natură, natura se manifestă în ipostas, iar ipostasul se manifestă în persoană).

Biserica este Trupul lui Hristos, și totodată ea este miracolul unirii dintre ființa creată și Cel necreat, adică Dumnezeu. *Biserica* - după cum spune L. Uspensky - este rodul a două

miracole¹⁸: *Întruparea Fiului lui Dumnezeu și Pogorârea Sfântului Duh*. Același mare teolog și subliniază că Biserica este singulară și unică în genul ei, deoarece ea este o asemănare a Preasfintei Treimi, asemănare în care multiplul devine unul.

Cu acest exemplu este ușor de înțeles că esența divină este una și indivizibilă, iar fiecare persoană are plenitudinea esenței divine. În teologia trinitară există ceea ce este comun în conformitate cu natura și ceea ce nu este comun, ci particular și care caracterizează ipostasurile. În acest caz, noi facem referire la particularitățile (însușirile) ipostatice. Astfel, proprietatea Tatălui este aceea că El este nenăscut și posedă paternitatea ca element caracteristic doar pentru El. De cealaltă parte, Fiul este născut din veci din Tatăl după natura Sa. Astfel, Singur Fiul posedă însușirea ipostatică a filiației. În sfârșit, proprietatea Sfântului Duh este aceea că purcede din veci din Tatăl și numai El posedă însușirea purcederii. Tatăl este fără cauză, Fiul are ca și cauză a existenței Sale Tatăl din care este născut, și în egală măsură Sfântul Duh care are drept cauză a existenței Sale Tatăl din care purcede. Faptul că Tatăl este cauza existenței celorlalte două ipostasuri nu înseamnă că El este superior Fiului sau Sfântului Duh. Astfel, Sfântul Ioan Gură de Aur exprimă consubstanțialitatea celor Trei Persoane Dumnezeiești și, în același timp, specificitatea fiecăreia dintre ele.

În istoria Bisericii, revelația trinitară este considerată ca fundamentul întregii teologii și al deplinei smerenii.

Prezența și acțiunea Persoanelor Sfintei Treimi în Biserică se vede prin aceea că Fiul lui Dumnezeu, Logosul, S-a întrupat, a ieșit de la Tatăl ca să vină în lume (In. 16, 28) în special pentru ca să-I unească pe oameni și să Îi mântuiască în/prin Biserică, în care El aduce o unitate nouă treimică și crează *hic et nunc*¹⁹ mica turmă (Lc. 12, 32) a celor 12 Sfinți Apostoli. Dar, Cuvântul spune că, iarăși lasă lumea și Se duce la Tatăl, și aceasta pentru ca să ne trimită pe Duhul, căci după cum Tatăl Îl trimite pe Fiul, tot așa și Fiul Îl trimite pe Mângâietorul, care prin Pogorârea Sa la Cincizecime întemeiază în mod văzut Biserica, „*la Rusalii apărând în lume o existență nouă, după imaginea Preasfintei Treimi Celei nedespărțite și neamestecate: Biserica, un organism fără precedent, care poartă în sine o unitate ce până atunci era străină și necunoscută lumii*”²⁰.

Sfânta Treime a fost revelată în lume îndeosebi prin Întruparea Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu. În Vechiul Testament remarcăm câteva indicații privind existența

¹⁸ Leonid Uspensky, *Spre unitate?*, traducere de Vasile Manea, Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 2005, p. 26.

¹⁹ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „aici și acum”.

²⁰ Leonid Uspensky, *op. cit.*, p. 34.

Dumnezeului Trinitar, iar, datorită Încarnării, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh S-au revelat umanității. Această Revelație, în Hristos, este lucrarea comună a Sfintei Treimi. Exceptând unitatea de esență a celor Trei Persoane divine, există, de asemenea, o unitate a lucrării (energheia) după care cele Trei Persoane operează (lucrează) împreună la creația și recreația lumii. Deci, energiile și natura divină sunt inseparabile. Părinții greci vorbesc de faptul că lumea a fost creată de **Tatăl, prin Fiul, în Sfântul Duh**. Asemenea, mântuirea este lucrarea comună a Sfintei Treimi și se fondează pe **voința Tatălui, Încarnarea Fiului și lucrarea sfințitoare a Sfântului Duh**. Distincția dintre esența divină și energiile necreate de Dumnezeu este fundamentală și ea explică cum Dumnezeu este, în același timp, cognoscibil și incognoscibil, comunicabil și incomunicabil. Esența lui Dumnezeu este absolut incognoscibilă și de neîmpărtășit, căci nu există nici o mijlocire prin care să putem ajunge la cunoașterea naturii divine. În acest caz, natura necreată și dumnezeiască nu are nici o relație cu lumea creată. Însă, Dumnezeu poate rămâne în relație cu lumea prin energiile Sale necreate, căci Dumnezeu se manifestă în afara esenței Sale precum soarele strălucește răspândind razele sale asupra lumii. Lucrarea comună a celor Trei Persoane divine este prezentată pe scurt de către părinții Bisericii în formularea „**Tatăl, prin Fiul, în Sfântul Duh**”.

În teologia trinitară patristică Tatăl este considerat ca fiind izvorul divinității (phgh Qeothtoj, phgaia qeothj). Tatăl este cauza existenței Fiului și a Sfântului Duh. Precum Fiul este din Tatăl după natură, în egală măsură Sfântul Duh purcede, de asemenea, din Tatăl, după natură. Adaosul filioque pune în cauză această triadologie simplă și clară. Dacă Sfântul Duh purcede de la Tatăl și de la Fiul, aceasta înseamnă că Tatăl nu este cauza existenței Sale, ci Tatăl și Fiul în egală măsură. În acest caz, ajungem la o confuzie pe care o numim în Teologie „comună, generală, fără distincție” (koina) și incomunicabilă (akoinwnhta). Părinții Bisericii au considerat această confuzie ca un dezacord teoretic, dar au subliniat, de asemenea, consecințele cu privire la mântuire și la viața eclezială, opunându-se cu înverșunare fiecărei teologii filioque. În teologia patristică, cu precădere la Fotie și Grigorie Palama, avem o distincție între purcederea Sfântului Duh după existență (originea existențială) și purcederea Sfântului Duh după energie (originea manifestată). Astfel, Sfântul Duh purcede numai de la Tatăl la nivel intratrinitar, pe când, prin iconomie El purcede din Tatăl prin Fiul sau chiar de la Tatăl și de la Fiul.

Biserica este adunarea tuturor celor care cred în Hristos, care cheamă El Însuși pe tot omul să intre în Biserica Sa. În ea, terestrul și cerescul trebuie să se unească în Hristos, întrucât El este Capul Bisericii, „care este trupul Lui, plinirea Celui ce plinește toate întru toți” (Efes. 1, 22-23). Biserica există și are unitatea treimică pentru care Se roagă Hristos și

astfel dă și mărturie pentru aceasta, dar „*mărturia ei nu este un mesaj fără legătură cu viața ei, ci este întreaga articulare a existenței sale de un cu totul alt mod dictat și sfințit de treimicul după cum*”²¹. Pentru că e unită „după cum” e unită Sfânta Treime, Biserica are un mod de existență **kenotic**, devenind astfel o arătare vie a lui Dumnezeu, o teofanie în lume și în istorie. Mireasa lui Hristos - Biserica - spune, asemenea Sfântului Apostol Pavel, că nu mai trăiește ea singură, ci Sfânta Treime trăiește în ea²² (Gal. 2, 20), și, astfel, unitatea Bisericii la modul treimic o face în stare să devină părtaşă în mod organic la viața dumnezeiască și fericită. Dacă vedem Biserica, vedem Sfânta Treime, iar „*această vedere este Raiul, arvuna vieții viitoare și a Împărăției. E o vedere descoperită celui botezat în numele Sfintei Treimi*”²³. Sfânta Treime ne unește pe toți în Trupul lui Hristos, însă „unirea tuturor” pentru care se roagă Biserica, nu trebuie înțeleasă ca o asamblare a unor fragmente de comunități creștine, ci ca o extindere a unității treimice, ca o ierurgie treimică (lucrarea sfântă a Treimi în lume). Așadar, taina unității, așa cum o înțelege și o trăiește Biserica, este Împărăția Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, prin care suntem uniți ca printr-o putere unificatoare, și spune Sfântul Dionisie Areopagitul că suntem adunați împreună într-o unime deiformă și într-o unire ce imită pe Dumnezeu. Hristos și Duhul Sfânt, uniți perihoretic între ei cu Tatăl, împărtășesc continuu Bisericii viață din viața comunitară a Sfintei Treimi, sursa și modelul suprem al comuniunii. Astfel, Biserica trăiește în oceanul de iubire dintre Persoanele Sfintei Treimi. Așa cum nu se pot despărți Cele Trei Persoane din unitatea lor iubitoare, așa nu se pot despărți nici Biserica de Dumnezeu.

Ca și Cap al Trupului, Hristos este susținătorul unității Bisericii și Cărmaciul ei, căci „*El ne-a unit cu Sine și S-a unit cu noi și S-a făcut prin toate una cu noi, El a adunat pe cele rătăcite și împrăștiate într-o unitate și le-a făcut pe toate o singură Biserică, o singură turmă*”²⁴, spune Sfântul Grigorie de Nyssa.

Capitolul 4 „Hristos, taina originară”.

În Biserică, împlinindu-se îndumnezeirea creației prin Duhul Sfânt, se realizează planul inițial al lui Dumnezeu asupra omului și asupra lumii. Biserica este rezultatul jertfei mântuitoare a Fiului, trimis de către Tatăl, și al acțiunii sfințitoare a Sfântului Duh manifestată

²¹ *Ibidem*, p. 50.

²² Analogie expusă în contextul afirmației făcute de Sfântul Apostol Pavel, care spune că: „*De acum nu mai trăiesc eu, ci Hristos este cel ce trăiește în mine*”.

²³ Arhim. Vasilios Gondikakis, *Intrarea în Împărăție*, traducere Pr. Ioan Ică și Protos. Paisie, Ed. Diesis, Sibiu, 2007, p. 51.

²⁴ Pr. Prof. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 266.

la Cincizecime. După Sfântul Irineu de Lyon, Hristos, așezat în fruntea umanității, a devenit capul naturii umane reînnoite, Trupul său, în care rezidă accesul la izvorul (sursa) Sfântului Duh. Biserica este unitatea „*noului om în Hristos, unitatea harului lui Dumnezeu, mișcător în multitudinea creaturilor înzestrate cu rațiune, supuse acestui har dumnezeiesc*” (A. S. Homiakov). Bărbații, femeile, copiii care sunt în mod special separați prin rasă, naționalitate, limbă, mod de viață, știință, cultură, chemare, bogăție, sunt uniți în Biserică prin Duhul Sfânt. Toți primesc din această Biserică o singură natură ce nu poate fi distrusă, o natură ce nu poate fi influențată de diversele deosebiri dintre oameni. În Biserică, persoana nu este separată de colectivitate, toți fiind fundamentați unii în alții prin simpla și indivizibila putere a credinței, după cum mărturisește Sfântul Maxim. Biserica unește în ea însăși două naturi: divină și umană, cu atributele și voințele lor proprii. Biserica este unită cu lumea prin natura sa umană, creată. Totuși, nu cooperează (colaborează) cu lumea ca un organism strict terestru, ci acționează în toată plenitudinea sa tainică. Astfel, natura divino-umană a Bisericii face posibilă transfigurarea fericită și purificarea (**curățirea – katarsis-ul**) lumii, realizând în istorie, într-o conlucrare creatoare, sinergia membrilor și a Capului Trupului eclezial. Biserica cea unică este aceea în care s-a păstrat adevărul revelat neschimbat. „*Ortodoxia este acea Biserică unică și adevărată, care păstrează continuitatea vieții bisericești, adică a unității tradiției, celelalte confesiuni creștine, care se pretind și ele adevărata Biserică, nu reprezintă niciuna deplinătatea Bisericii, ci au păstrat ceva din ființa Bisericii numai în măsura în care au rămas fiecare într-un real contact cu profunzimile Bisericii celei una*”²⁵. Biserica nu este din această lume, precum nici Hristos nu este din această lume. Dar El a venit în lume, asumând condiția lumii pentru restaurarea și mântuirea ei. Biserica trebuie să treacă printr-un proces de chenoză istorică împlinind misiunea sa mântuitoare. Scopul ei nu este numai mântuirea oamenilor în această lume, ci însăși restaurarea și mântuirea lumii. Biserica trebuie să acționeze în această lume după chipul lui Hristos, ca mărturie a Lui și a Împărăției Sale. Iar membrele Bisericii sunt chemate să devină participante la misiunea lui Hristos, la serviciul Său în lume, misiune pe care Biserica nu o poate concepe decât în măsura unității și conciliarității, cu scopul „*ca toți să fie una și ca lumea să creadă*” (In. 17, 21). Biserica este chemată să servească mântuirii lumii, întrucât Fiul Omului „*n-a venit ca să I se slujească, ci ca El să slujească și să-Și dea sufletul său răscumpărare pentru mulți*” (Mc. 10, 45). Mântuitorul, spune: „*Eu, în mijlocul vostru, sunt ca unul ce slujește*” (Lc. 22, 27). Slujba în numele mântuirii lumii și a omului nu poate fi limitată la nici un cadru religios sau național,

²⁵ Serghei Bulgakov, *Ortodoxia*, traducere în limba română de Nicolae Grosu, Ed. Paideia, București, 1997, pp. 102-103.

după cum o afirmă foarte clar Mântuitorul în parabola Samarineanului milostiv. Mult mai mult, întâlnind un flămând, un om fără casă, un bolnav, un prizonier, Hristos Însuși ia cu Sine și poartă în Sine toate păcatele și suferințele lumii, cu care membrele Bisericii se confruntă. A veni în ajutorul celui ce este în suferință, înseamnă, în perfecta acceptare a acestei expresii, a veni în ajutorul lui Hristos-Însuși. Destinul veșnic al fiecărui om este legat mereu de împlinirea acestei porunci (Mt. 25, 31-46). Hristos cheamă pe Apostolii Săi și îi îndeamnă să nu se lase sufocați sau înăbușiți de lume, ci să fie sarea pământului și lumina lumii. Biserica, în calitate de Trup al lui Hristos Dumnezeu și Om, este divino-umană. Dar dacă Hristos este Dumnezeu-Om perfect, Biserica, n-a ajuns la divino-umanitatea perfectă, întrucât ea încă se luptă pe pământ cu păcatele oamenilor; deși în interior este unită divinității, totuși ea este departe de a-L exprima și de a-I corespunde întru totul.

Viețuirea în Biserică, la care fiecare suntem chemați, este un dar de sine neîncetat în serviciul lui Dumnezeu și al oamenilor. Acest serviciu reprezintă vocația poporului întreg al lui Dumnezeu. Membrele Trupului lui Hristos, participante la sjubba comună, întrebuințează fiecare o funcțiune particulară. Fiecare primește, în final, un dar special pus în serviciul tuturor: *„După darul pe care l-a primit fiecare, slujiți unii altora, ca niște buni economi ai harului celui de multe feluri al lui Dumnezeu”* (I Ptr. 4, 10). Biserica cheamă credincioșii să ia parte la viața socială, fondând participarea lor pe principiile moralei creștine. În rugăciunea Sa rostită înaintea Patimilor Sale, Hristos ruga pe Tatăl ceresc pentru Apostolii Săi, zicând: *„Nu Mă rog ca să-i iei din lume, ci ca să-i păzești pe ei de cel viclean. Precum M-ai trimis pe Mine în lume, și Eu i-am trimis pe ei în lume”* (In. 17, 15, 18). Respingerea maniheană a lumii înconjurătoare este inacceptabilă. Participarea creștinului la viața sa trebuie să fie întemeiată pe înțelegerea faptului că lumea, societatea, statul sunt obiecte ale iubirii lui Dumnezeu, sortite transfigurării și curățirii conform iubirii indicate și dăruite prin poruncile divine. Creștinul trebuie să vadă lumea și societatea în lumina scopului lor ultim, în lumina eshatologică a Împărăției lui Dumnezeu. Diversitatea darurilor în Biserică se revelează mai cu seamă în domeniul activității sociale. Organismul indivizibil al Bisericii ia parte la viața lumii înconjurătoare în toată plenitudinea sa. Totuși, preoția, călugăria și laicii pot exprima în mod diferit și de o manieră aparte formele acestei participări.

Cu adevărat *via sacra*²⁶ și dreptarul trăirii spirituale desăvârșite, lucrarea Duhului Sfânt se manifestă, plenar, în Biserica lui Hristos, acolo unde li se împărtășește credincioșilor

²⁶ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „calea sfântă”.

harul deplin al mântuirii în/prin Hristos. *Tale, quale*²⁷ în Crezul nostru ortodox, Simbolul credinței, după articolele în care ni se înfățișează învățătura despre Sfânta Treime, urmează mărturisirea deplină a credinței într- „Una, Sfântă, Sobornicească (Universală) și Apostolească Biserică” (art. 9), prin aceasta relevându-ni-se nu doar importanța, în cadrul învățăturii de credință creștină, a dogmei despre Biserică, ci și relația dintre Biserică și Sfânta Treime în esența ei. Astfel, Biserica reprezintă taina unirii oamenilor cu Dumnezeu, prin Hristos, în Duhul Sfânt, de aici reieșind legătura indisolubilă dintre persoanele treimice și Biserică, precum și comuniunea Dumnezeu-om-Biserică. Prin Biserică se înțelege comunitatea și instituția teandrică, în același timp, la fundamentul căreia stă întreaga Descoperire dumnezeiască, tezaurul ce aparține Bisericii, și opera de mântuire săvârșită și desăvârșită de Hristos, aflat într-o permanentă relație cu oamenii, membrii Trupului Său tainic, prin Duhul Sfânt. Iisus Hristos îi mântuiește pe oameni întrucât se extinde în ei, încorporându-i în Sine și, totodată, asimilându-i treptat cu omenitatea Sa înviată. *Per definitionem*²⁸, Biserica este tocmai această extindere, prelungire a lui Hristos în umanitate, prin Duhul Sfânt. Întemeierea și ființarea Bisericii, realizată treptat, gradual *pari passu*²⁹ și unitar, începe odată cu evenimentul întrupării Fiului lui Dumnezeu, când „de la Duhul Sfânt și de la Fecioara Maria” (Lc. 1, 29-38) unirea omenescului cu dumnezeiescul este ipostatic înfăptuită în El. Eclesiologia contemporană înțelege din ce în ce mai mult că Biserica Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolească, este o „Biserică slujitoare”, o comunitate întemeiată de Iisus Hristos pentru a-I continua actul slujirii pe pământ, slujirea fiind semnul smereniei Bisericii și corolarul iubirii creștine față de om în același timp. Astfel că, de la evenimentul Întrupării comuniunea omului cu Dumnezeu este totală, întrucât chenoza nu este o anihilare, ci, *per a contrario*³⁰, aceasta reprezintă o condiție *sine qua non*³¹ pentru creșterea în plenitudinea existenței. Omul și Dumnezeu sunt uniți, *per excellentiam*³², în Persoana lui Hristos, unire adâncită tot mai profund și tot mai intim prin jertfa și învierea Sa din morți, acte prin care firea umană asumată de Hristos este eliberată de stricăciune, de păcat și de moarte și, astfel, îndumnezeită, sfințită pentru a fi înălțată la Dumnezeu Creatorul ei. În învățătura noastră de credință, dogma hristologico-eclesiologică ne este prezentată ca hristo-conomie, al

²⁷ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „așa cum este, neschimbat, fără modificări”.

²⁸ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „prin definiție”.

²⁹ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „în pas egal”.

³⁰ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „prin înțeles contrar”.

³¹ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „fără de care nu se poate”.

³² Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „prin excelență, în mod deosebit, cu distincție”.

cărei conținut o constituie proclamarea narativă în succesiune istorică a misterelor Iconomiei lui Hristos: Întrupare, Naștere, Răstignire, Înviere, Înălțare, Parusie, și care concentrează în maximă simplitate propovăduirea (kerigma) și rugăciunea de mulțumire (euharistia) Bisericii, centrate ambele pe evocarea și invocarea operei mântuitoare a lui Iisus Hristos față de noi în timp și istorie, și ca hristo-ontologie, al cărei conținut este Persoana eternă a lui Iisus Hristos, Dumnezeu adevărat și om adevărat, ca izvor și temei al Iconomiei Sale mântuitoare și care focalizează și focusează întreaga învățătură (didascalie) și preamărirea (doxologia) Bisericii, centrate ambele pe evocarea și invocarea misterului Persoanei divino-umane a lui Iisus Hristos cel întrupat, răstignit și înălțat ca Dumnezeu adevărat și om adevărat, ieri și azi, Același în veci (Evr. 13, 8). Toate aceste acte primesc într-însele pecetea harului dumnezeiesc, sălășluit deplin în ele și revărsat ca într-un ocean infinit de iubire prin lucrarea mistică și vădită, în același timp, a Duhului Sfânt, de unde și caracterul profund comunional-trinitar al Persoanelor Sfintei Treimi. „Ca și comuniune a oamenilor cu Dumnezeu, Biserica începe de la Întrupare – fiind, deci, o prelungire, o extensiune a Întrupării, și este întemeiată obiectiv de Hristos pe Cruce și în/prin Învierea Sa din morți, iar ca și comunitate concretă, văzută, a oamenilor (a microcosmosului) cu Dumnezeu, Biserica intră în istorie la evenimentul cincizecimic”³³. Și Însăși Persoana divino-umană a lui Iisus Hristos este realitatea mântuitoare ce vine și stă în maxima și proxima apropiere de noi cu/prin iubirea Sa. Persoana lui Hristos Dumnezeu-omul e totul, pentru că nu e statică și, totodată, pentru că nu și-a epuizat realitatea ei în/prin actele mântuitoare în cursul vieții pământești, ci prin acele acte ne-a arătat că va fi permanent activă în duhul acelor acte și va fi permanent prezentă în valabilitatea actelor Sale. Prin actele de Întrupare, Jertfă, Înviere și Înălțare, Hristos împărtășește umanității Sale, pe Unul și același Duh Sfânt cel deoființă cu Tatăl și cu Fiul, Duhul comuniunii, Duhul sfințeniei și Duhul unității. Aceste acte sunt expresia culminantă a iubirii Sale și ele au realizat în El o stare de permanentă iradiere a iubirii Sale. Ca atare, ele sunt mereu actuale în raport cu noi, mai bine zis, Persoana lui Hristos însăși Își manifestă prin iubirea Sa culminantă sau Se manifestă ca un izvor de iubire nesfârșit și ineputabil. Sfântul Duh din ziua Cincizecimii, atunci când Biserica intră în istorie ca o comunitate și comuniune teandrică de persoane omenești cu Dumnezeu cel întreit în Persoane, Se pogoară continuu, *in infinitum*³⁴, unind cu Hristos, prelungit, extins și prezent în Biserică, pe toți cei ce trăiesc în Trupul lui tainic și își însușesc sacramental roadele Răscumpărării. Biserica, în calitatea ei de

³³ Pr. Dr. Dumitru Radu, *Îndrumări misionare*, ediție colectivă, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1987, p. 380.

³⁴ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „la nesfârșit”.

trup al Domnului, este Hristos în prelungirea întrupării Sale, prin care omul credincios este înălțat până la dumnezeire și ea se menține prin prezența vie și neîntreruptă a Duhului Sfânt coborât la Cincizecime³⁵. Această unire cu Hristos în Biserică a venit să împlinească un dor al nostru, căci, după cum mărturisește Nicolae Cabasila: „Nimic pe pământ nu ne satură, nimic nu ne potolește dorințele noastre, pentru că suntem mereu însetați, ca și cum n-am atinge niciodată ținta năzuințelor noastre”³⁶. Aspectul văzut al Bisericii, împlinit și înfăptuit la Cincizecime, așa cum este descris în Sfânta Scriptură, apare printr-un act expres al relației lui Hristos cu Duhul Sfânt, Biserica fiind întemeiată pe temelia pusă de Hristos și Apostoli: „Și când a venit ziua Cincizecimii erau toți împreună în același loc. Și din cer, fără de veste, s-a făcut un vuiet, ca de suflare de vânt ce vine repede, și a umplut toată casa unde ședeau ei... Și s-au umplut toți de Duhul Sfânt și au început să vorbească în limbi precum le dădea lor Duhul a grăi” (Fapte 2, 1-4). „Duhul Sfânt coboară peste fiecare Apostol în parte și peste toți împreună pentru a scoate în evidență modelul comuniunii trinitare, care ține împreună diversitatea persoanelor cu unitatea naturii, în lumina unei ontologii a iubirii”³⁷. În acest sens, putem mărturisi că Biserica transcende această lume, iar, în cadrul ei, divinul și umanul sunt uniți armonios în/prin iubirea hristică. Faptul că Biserica a intrat în istorie, în ziua Cincizecimii, ca o comuniune și comunitate concretă a oamenilor cu Dumnezeu, s-a desăvârșit prin actul pogorării Duhului Sfânt, așa cum ne este mărturisit în Sfânta Scriptură, urmat de harisma specială a grăirii în duh sau a glosolaliei și de transmiterea predicii (kerigma, ca act al propovăduirii și misiunii apostolice) Sfântului Apostol Petru, ce a conchis cu botezul primilor creștini, care au deschis calea primei comunități a Bisericii, de altfel și primul ansamblu unitar (societate) creștin. „Biserica este Cincizecimea în umanitate, care durează în veșnicie. Întemeiată acum, Biserica este acel mediu statornic, neclintit fiindcă ea este Trupul lui Hristos, al manifestării și lucrării energiilor divine necreate în cuprinsul umanității, încorporată în Hristos, pe care le aduce Duhul în Biserică”³⁸.

În ceea ce privește viziunea comunional-sfințitoare și dăruitoare a Sfinților Părinți, se afirmă cu încredere că eclesiologia este inseparabilă de soteriologie și hristologie, prin aceasta exprimându-se învățătura fundament, că maximalul punct de convergență al tuturor eclesiologiilor este hristocentrismul, în/prin care Hristos reprezintă centrul vieții Bisericii.

³⁵ Fericitul Augustin, *Sermo*, CCXLVIII, cap. IV, P.L., XXXVIII 1231.

³⁶ N. Cabasila, *Viața în Hristos*, în „Irenikon”, Belgia, 1932, p. 79.

³⁷ Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Iisus Hristos Pantocrator*, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 2005, p. 240.

³⁸ Pr. Dr. Dumitru Radu, *Caracterul eclesiologic al Sfințelor Taine și problema intercomuniunii*, în „Ortodoxia” XXX, 1978, nr. 1-2, p. 82.

Această prezență vie și dinamică a lui Hristos în miezul viețuirii creștine nu trebuie înțeleasă doar ca acel *credo ut intelligam*³⁹, ci, *de bona fide*⁴⁰, trebuie înțeleasă ca acel *credo ut experiam*⁴¹, pentru ca astfel, *credendo vides*⁴², adică să putem simți, experia, vedea și contempla în noi lumina hristică. Așadar, este imperios necesar ca acest hristocentrism, pecetluit de iubirea lui Hristos, să fie completat printr-o teologie trinitară, dar mai ales prin premisele sale pnevmatologice. Astfel că, fundamentul, temeiul și izvorul permanent al acestei noi vieți sfințitoare, superioare a credincioșilor este „Duhul” sau harul dumnezeiesc, „Duh” prin care ni se arată concret nu numai dinamismul viețuirii creștine, ci și rolul esențial al „Duhului” la înaintarea creștinilor spre ținta desăvârșirii lor în Hristos. Și acest fundament al întregii opere sinergice de mântuire, de conlucrare a omului cu harul dumnezeiesc, reprezintă sensul dinamic al încorporării noastre în Iisus Hristos prin Duhul Sfânt. Iar Duhul Sfânt unește pe om cu Hristos, împărtășindu-l, în același timp, de sfințenia și îndumnezeirea nesfârșită a lui Hristos, întrucât El este Dumnezeu personal întreg care consfințește și împlinește comuniunea și legătura între Dumnezeu și om, actualizând Întruparea și făcând sinapsa spirituală (legătura) desăvârșită între evenimentul Hristos, odată pentru totdeauna, realizarea acestuia și permanența Sa prezență reală în istorie. Această permanentă prezență a lui Hristos în timp nu este posibilă decât numai prin arvuna Duhului și, *de novo*⁴³, ca o reînnoire a vieții în etosul pnevmatic, prin comunitatea istorică pe care Duhul a întemeiat-o concret în istorie, în virtutea operei de răscumpărare și a Învierii lui Hristos. Actul cincizecimic reprezintă un demers nou, o mediație participativă și definitivă a Persoanelor Sfintei Treimi în istorie pentru a purcede la inaugurarea timpului eveniment al Paracletului, ca Dumnezeu personal în lucrare distinctă. Duhul Sfânt rămâne permanent în Biserică prin nesfârșita iradiere din Hristos, Biserica fiind *hic et ubique*⁴⁴, înainte de toate, rezultatul lucrării harului Duhului Sfânt. Astfel că, lucrarea generală Duhului Sfânt imprimă și manifestă realitatea istorică a prezenței economiei divine în și prin Biserică. În comuniunea de viață a Bisericii, cu toții ne putem împărtăși de harul care este întru ea, deoarece Biserica nu

³⁹ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „cred pentru ca să pot înțelege”, idee-cheie formulată de Fericiul Augustin.

⁴⁰ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „de bună credință”.

⁴¹ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „cred pentru ca să pot experia”.

⁴² Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „crezând, vei ajunge să vezi”.

⁴³ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „făcut nou”.

⁴⁴ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „aici și peste tot”.

are obiectivul ei căutat în ea însăși, și *eo ipso*⁴⁵ ea este pentru lume, ea este concretă, văzută, organizată și nu permite nicio abstractizare, nicio înduhovnicire aparentă, Biserica fiind o realitate vie și atotcuprinzătoare ce face parte din istorie, unită cu Hristos, care este Capul ei într-un mod direct, care lucrează prin toți creștinii, mădulele ei, grație Duhului Sfânt. Hristos a încredințat Bisericii Său iubirea Sa de oameni, cu care ea trebuie să lucreze în lume, prin care să dea tuturor membrilor ei plenitudinea de viață și de iubire dumnezeiască a lui Hristos, Dumnezeu-Omul, Acesta fiind sacramentul comunional fundamental și originar al mântuirii și îndumnezeirii noastre. Identitatea în asemănarea cu Iisus Hristos este un proces teandric, ca o împreună-lucrare a credinciosului cu Iisus Hristos. Fiul lui Dumnezeu se face pe Sine om, iar omul crește în Hristos (care reprezintă o Întrupare a Lui în noi, transformându-ne în hristofori sau hristoși după har, în care chipul lui Hristos strălucește cu putere), ca organ al Bisericii, Trupul Său extins în umanitate, și, deci, *ex aequo*⁴⁶ în timp și spațiu, până la măsura vârstei îndumnezeitoare și desăvârșite în Hristos. Ființa lăuntrică a Bisericii este unitatea în Sfântul Duh, iar ființa ei externă este unitatea în credință și în Sfintele Taine, Dumnezeu-Omul, Iisus Hristos fiind cel mai plin de mister dintre toate Tainele dumnezeiești, Taină a Tainelor și Taină mai presus de orice Taină. Acest mister este un mister sacramental-euharistic, concretizat în viața nouă începută cu Hristos, viață dăruită și întâlnită în /prin Hristos mistagogic și condusă de Duhul Sfânt. Biserica este o prelungire a Întrupării lui Iisus Hristos prin care Dumnezeu își însușește natura umană, iar credincioșii se împărtășesc de „suflul divin”, ea însăși concretizând comunitatea și instituția teandrică în același timp, Trupul tainic al lui Hristos prelungit și extins în umanitate, care are drept principiu viu harul dumnezeiesc ce curge din iubirea inter și intratreimică. Deveniți fiii lui Dumnezeu, trebuie să participăm cu toții la o viață morală, sfințitoare, demnă de calitatea de fii ai lui Dumnezeu, El Însuși fiind „plinirea Celui ce plinește toate într-o toți” (Efes. 1, 22-23; 4, 4-6) prin Duhul Sfânt (Efes. 4, 11-12), Lumina călăuzitoare a sufletelor noastre, ce luminează și iradiază pnevmatic neîncetat dintr-un răsărit permanent al bucuriei vieții celei adevărate și veșnice.

Capitolul 5 „Hristos, taina bisericii și taină a tainelor”.

Eo ipso, Dumnezeu Însuși a binevoit a sălășlui omenește în Hristos Domnul, toată plinătatea dumnezeiască, rămânând mai departe mister și Taină neaccesibilă minții noastre omenești, dar întru totul absolut necesar mântuirii oamenilor. Taina Întrupării Fiului lui Dumnezeu iradiază lumina în moduri nenumărate în viața creștină, iar Hristos Însuși este

⁴⁵ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „tocmai de aceea”.

⁴⁶ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „în mod egal”.

misterul și finalitatea chenozei Cuvântului lui Dumnezeu pentru răscumpărarea neamului omenesc din robia păcatului. În acest eveniment al Întrupării, Mântuitorul ne îndumnezeiește pe toți prin împărtășirea cu Sfintele Taine și, în special, cu Sfânta Euharistie pentru împăcarea și comuniunea omului iarăși în iubire și legătură directă cu Dumnezeu, și, totodată, pentru constituirea lui ca umanitate redescoperită și înnoită, plină de Duhul Învierii lui Hristos, și anume ca și comunitate reală, vizibilă, universală și sfințitoare a oamenilor cu Dumnezeu prin Hristos în Duhul, Biserica.

Prin actul exclusiv al Întrupării și al recapitulării în Sine prin firea Sa omenească asumată în ipostasul Său dumnezeiesc, Hristos Însuși Se dăruiește pe Sine oamenilor, încorporându-i, totodată, în Sine și făcându-i părtași misterului Tainei Sale celei necuprinse de mintea omenească. Pentru că Sfântul Duh păstrează Biserica, ca o instituție divină, sfântă și unitară, Biserica însăși are ca fundament real Sfânta Treime, iar viața dumnezeiască de iubire și de intercomuniune a persoanelor Sfintei Treimi a coborât prin actul chenozei, s-a smerit în întreaga umanitate și s-a făcut și viața oamenilor, iar aceasta din urmă s-a făcut și viața lui Dumnezeu, prin Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu Întrupat, umplându-se tot mai mult de harul Duhului lui Hristos ca sacrament și mister al vieții noastre. Viața divină se revarsă în viața oamenilor, ceea ce îi ajută să viețuiască într-o unitate de renunțare, de comuniune, asemănătoare Sfintei Treimi, iar Sacramentul Hristos și actele teandrice ale Fiului lui Dumnezeu Întrupat: Nașterea, Întruparea, Botezul, Suferințele și Moartea pe Cruce, Învierea și Înălțarea Sa la ceruri într-o slavă, care sunt și ele Taine, *id est*⁴⁷ Taine ale Tainei-Hristos, se prelungesc într-un dinamism permanent în lucrarea și viața Bisericii (*in ecclesiam*) și, prin Biserică (*per ecclesiam*), în viața credincioșilor, prin Sfintele Taine ale Bisericii. Într-o manieră desăvârșită, Mântuitorul Hristos fundamentează pe cruce Biserica, drept Trup al Său, atrăgându-o și asimilându-o în starea Sa de Jertfă deplină, și dându-i în mod cert puterea și porunca să-L aducă pe El Însuși Jertfă Tatălui în veac, prin Duhul Sfânt, dar și pe ea însăși odată cu El. Astfel că, prin evenimentul Învierii, umanitatea lui Hristos este transfigurată și devine deplin transparentă pentru Duhul și iradiantă a Duhului și a energiilor Sale dumnezeiești necreate, în cei care participă la această umanitate în Biserică prin Sfintele Taine.

Origine și fundament treimic, Biserica și Tainele ei au luat naștere pe Cruce prin Jertfa lui Hristos, iar puterea lor în umanitate își are izvorul în Învierea lui Hristos, ca mijloc de iradiere pneumatică, transcendență și transfigurare întru/prin Hristos. Prin trimiterea și

⁴⁷ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „adică”.

rămânerea personală a Duhului Sfânt în lume și în umanitate, la Cincizecime, este întemeiată, în mod văzut în istorie, Biserica, ca și comunitate concretă a credincioșilor uniți deplin cu Dumnezeu, prin Hristos în Duhul Sfânt.

Cât privește Tainele Bisericii, acestea se concretizează direct în Taina-Hristos prin Biserică, ca extensiune, prelungire și mediu viu de rodire iradiantă și deplină a Tainei originare-Hristos. În niciun alt mod nu pot fi înțelese Tainele ca acte ale lui Hristos prin Duhul în viața Bisericii, fără acea legătură permanentă a lor cu sinteza, chintesența și calitatea de mister general, fundamental al Bisericii. Altfel spus, prin Sfintele Taine se realizează, se recapitulează, se menține și sporește Biserica în calitatea ei de sacrament-mister, iar acestea sunt posibile pentru că Biserica însăși este sacramentală în întregimea ei, manifestându-și sfințenia prin actele sacramentale absolut necesare mântuirii noastre, Tainele. Se poate vorbi, așadar, de o sinapsă indisolubil-perihoretică între Biserică și Tainele ei, acestea circumscriindu-se și condiționându-se reciproc, datorită legăturii ființiale și personale a Fiului și a Duhului și reciprocității sinergiei lor în economia mântuirii și în Biserică, precum și datorită faptului că nici Biserica și nici Tainele nu sunt considerate ca fiind realități de sine stătătoare separate, izolate în ele însele, care nu poartă în sine nicio relație cu credincioșii, ca membrii Bisericii și ca primitori ai Sfintelor Taine. Prin Sfintele Taine, pe de-o parte se menține, se extinde și sporește spiritual Biserica, Trupul tainic al lui Hristos, în Duhul Sfânt, iar, pe de altă parte, prin ele se prelungesc în noi Hristos și actele Sale mântuitoare, de unde denotă faptul că prezența Sfântului Duh în noi aduce după sine și prezența reală a lui Hristos în noi.

Eclesiologia se înrădăcinează în legătura dintre Biserică și Trupul lui Hristos. Această legătură nu este doar o imagine, ci mai degrabă o legătură ontologică, și chiar cuvântul lui Hristos în Euharistie. Unitatea Bisericii în Sfânta Euharistie este clar evidențiată în spusele Apostolului Pavel: „*Paharul binecuvântării pe care noi îl binecuvântăm nu este oare împărtășirea cu Sângele lui Hristos? Pâinea pe care noi o frângem nu este oare împărtășirea cu Trupul lui Hristos? Că o pâine, un trup, suntem cei mulți; căci toți ne împărtășim dintr-o pâine*” (I Co 10, 16-17). În aceste versete, ce exprimă Taina Euharistiei, ideea dominantă este aceea că cei mulți formează *un* trup, de aici reieșind a fortiori (cu atât mai mult) unitatea celor mulți cu acel Unul⁴⁸, Care Se oferă pe Sine și menține această unitate. Aceeași unitate este

⁴⁸ Cu privire la aceasta Ioannis Zizioulas, *Euharistie, Episcop, Biserică*, traducere de Pr. Dr. Ioan Valentin Istrati și Geanina Chiriac, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, pp. 58-59, afirmă: „legătura dumnezeieștii Euharistii, cu conștiința că *cei mulți* sunt uniți cu ea și prin ea *într-un trup*, și nu orice trup ci *Trupul lui Hristos*, este bine înrădăcinată direct în temeliile istorice ale dumnezeieștii Euharistii și, de asemenea,

exprimată și în textul de la Mt. 26, 26-28 „*Luați, mâncați, acesta este Trupul Meu... Beți dintru acesta toți, acesta este Sângele Meu*”, această luare/primire a lui Hristos euharistic fiind expusă ca o invitație: „luați”, care îi introduce „pe cei mulți” în unitatea cu Unul, făcută vie și asigurată prin actul de a mânca și a bea Trupul și Sângele lui Hristos. Din această cauză Christos Yannaras, mărturisește că Biserica este o Cină, un act inefabil, ce înseamnă a mânca și a bea⁴⁹: „*Adevărat, adevărat zic vouă, dacă nu veți mânca trupul Fiului Omului și nu veți bea sângele Lui, nu veți avea viață în voi*”, căci „*Cel ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu rămâne întru Mine și Eu întru el*” (In. 6, 53, 56). Astfel, Fiul lui Dumnezeu Se dăruiește întru totul ca „hrană și băutură” făptuind acel trup al comuniunii sau comuniunea deplină agapică în care viața dumnezeiască e întrupată în viața lumii.

Înomenirea Logosului reprezintă realitatea istorică și concretă a kenozei lui Hristos și, totodată, ea dăruiește omului potențialitatea de a conexe trăirea sa la modul ipostatic de existență, la existența „după fire” și „după adevăr”, de aceea și evenimentul existențial al unității eclesiale nu este altul decât această rezonanță între trăirea omului și kenoza lui Hristos, datorită căreia noi „*devenim frați ai Unuia-Născut, suntem trupul Său și ne unim cu El... pe acestea toate Pavel le-a numit har peste har*”, după cum conchide Sfântul Ioan Gură de Aur (Omilia 10, 2 la Epistola către Romani). Prin asumarea trupului omenesc, Mântuitorul Hristos ne-a făcut accesibilă comuniunea cu Sine ca Dumnezeu, dar mai bine zis cu întreaga Sfântă Treime, și astfel unitatea Bisericii este o oglindire reală a unității Sfintei Treimi. Iar pentru faptul că Biserica este una, *a fortiori* (cu atât mai mult) ea reprezintă o axiomă eclesiologică îndrumătoare pentru fiecare dintre noi în contextul viețuirii creștine concrete în comuniune cu Dumnezeu Trinitate. În/prin Biserică, Iisus Hristos ca centru ipostatic al umanității ne atrage spre Dumnezeu, căci El Însuși este Cuvântul lui Dumnezeu (In. 1, 1), *Care a ieșit de la Tatăl și a venit în lume și iarăși a voit să lase lumea și meargă la Tatăl* (In.

ale Bisericii. Această relație a *celor mulți* cu *Unul* Care Se oferă pe Sine pentru ei, leagă temeliile istorice ale Euharistiei cu tradiția iudaico-creștină a slujitorului lui Dumnezeu... și merge până la conștiința poporului lui Israel”.

⁴⁹ Christos Yannaras, *Abecedar al credinței*, traducere în limba română de Prof. Dr. Constantin Coman, Ed. Bizantină, București, 1996, p. 156, afirmă faptul că: „Mâncarea și băutura este premisa vieții omului, modul de participare la viață. Distrugerea vieții și intrarea morții în lume s-a făcut tot printr-un act de mâncare, mâncarea fructului oprit. Primul om a separat atunci luarea hranei de comuniunea și relația cu Dumnezeu. A luat hrana numai pentru sine... a vrut să realizeze viața nu ca o relație sau comuniune, ci ca o supraviețuire individuală, existență autonomă. La Cina Sfintei Euharistii Biserica realizează o abordare a vieții total contrară celei care a fost a primilor oameni, căci ia hrana nu în cadrul revendicării individuale a vieții, ci pentru a realiza viața ca raportare la Dumnezeu și comuniune cu El”.

16, 28). Scopul venirii Sale este de a-i uni pe oameni nu doar printr-o simplă conviețuire pașnică, ci să-i unească cu Părintele Său și Tatăl nostru, iar pentru aceasta Hristos Însuși a adus viața nouă, nașterea din nou și o unitate nouă, treimică „*ca toți să fie una... și ca lumea să creadă...*” (In. 17, 21). Această unitate este într-un tot al dat de la Dumnezeu, nefiind proprietatea noastră, iar pe lângă faptul că Hristos a adus-o El Se și roagă pentru unitate, așa cum reiese din textele scripturistice: In. 10, 16 „*am și alte oi care nu sunt din staulul acesta. Și pe acelea trebuie să le aduc, și vor auzi glasul Meu și va fi o turmă și un păstor*”; In. 17, 11 „*Părinte Sfinte, păzește-i în numele Tău, în care Mi i-ai dat, ca să fie una precum suntem și Noi*”; In. 17, 21 „*Ca toți să fie una, după cum Tu Părinte, întru Mine și Eu întru Tine, așa și aceștia în Noi să fie una...*”.

Odată cu Întruparea, fiecare act sau etapă a lucrării mântuitoare a lui Hristos e decisivă pentru existența însăși a Bisericii, căci „prin întruparea Sa, în unirea nupțială cu umanitatea, Hristos poartă în El Biserica”⁵⁰. Pe lângă acestea Mântuitorul mai spune despre Biserică că „*porțile iadului nu o vor birui*” (Mt. 16, 18), de unde concluzia că Biserica este menținută în unitate și făgăduințele Sale sunt valabile până la sfârșitul timpului, Biserica fiind icoana întregii Sfinte Treimi, iar credincioșii fii adoptivi ai Tatălui prin Duhul în Hristos.

*In medias res*⁵¹, Mântuitorul Iisus Hristos nu S-a făcut om pentru Sine Însuși, ci pentru ca din trupul Său să extindă mântuirea ca viață dumnezeiască în noi ca dar al unității (eclesiale), având ca fundament *sfatul treimic* și *iubirea treimică*. Iar viața divină, prelungită din trupul lui Hristos în credincioși, este **Biserica**. După Învierea Sa, Hristos deschide calea pentru darul Duhului Sfânt, iar „Biserica este definită simultan, prin lucrarea lui Hristos și prin prezența Duhului Sfânt, ambele constituind *cele două mâini ale Tatălui*”⁵², și tot astfel unitatea primită ca dar „devine” și unitatea Duhului.

⁵⁰ Pr. Boris Bobrinskoy, *Taina Bisericii*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2004, p. 74.

⁵¹ Expresie din limba latină, care etimologic înseamnă „în esență”.

⁵² Pr. Boris Bobrinskoy, *op. cit.*, p. 75.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. IZVOARE SCRIPTURISTICE

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură* - Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, tipărită cu binecuvântarea P.F. Daniel, București, 2008.

II. IZVOARE PATRISTICE

1. Fericitul Augustin - *In Evangelium Ioannis*, tract. XXI, 8, P.L., XXXV, c. 1568; tract. CXXIV, 5; tract. XXVIII, P.L. XXXV, col. 1622.
2. Fericitul Augustin - *Sermo*, CCXLVIII, cap. IV, P.L., XXXVIII col. 1231, 1246.
3. Origen - *Peri Arhon (despre principii). Convorbiri cu Heraclide*, studiu introductiv, traducere, note de Pr. Prof. Teodor Bodogae, *Exortatie la martiriu*, traducere de Pr. Prof. C. Galeriu, studiu introductiv și note de Pr. Prof. Teodor Bodogae, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1982.
4. Sfântul Ambrozie - *Despre Duhul Sfânt*, traducere, studiu introductiv și note de Pr. Dr. Vasile Răducă, Ed. Anastasia, București, 1997.
5. Sfântul Ambrozie - *De mysteriis*, IX, 58; P.L. XVI, 409.
6. Sfântul Atanasie cel Mare - *Lettres à Sérapion sur la Divinité du Saint-Esprit*, introduction et traduction de Joseph Lebon, în „Sources Chrétiennes”, Les Éditions du Cerf, Paris, 1947, no. 15.
7. Sfântul Atanasie cel Mare - *Sur l'Incarnation du Verbe*, introduction, texte critique, traduction, notes et index par Charles Kannengiesser, în „Sources Chrétiennes”, Les Éditions du Cerf, Paris, 1973, pp. 292-294, nr. 199.
8. Sfântul Chiril al Alexandriei - *Adoratio in Spiritu et Veritate*, P.G., LXXVIII, 15, 78, 964, 973, 757 A.
9. Sfântul Chiril al Alexandriei - *Închinarea și slujirea în duh și adevăr*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1991.
10. Sfântul Grigorie de

- Nazianz Pr. Dr. Acad. Dumitru Stăniloae, Ed. Anastasia, București, 1993.
11. Sfântul Ioan Damaschin - *Dogmatica*, traducere din limba greacă, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 2001.
 12. Sfântul Irineu - *Adversus haereses*, ed. A. Rousseau, L. Doutreleau, Ch. Mercier, Tom. II, în „Sources Chrétiennes”, Les Éditions du Cerf, Paris, 1969, no. 153.
 13. Sfântul Irineu - *Contre les hérésies*, 1. V, édition critique par Adelin Rousseau, Louis Doutreleau S. J. et Charles Mercier, Tom. II, în „Sources Chrétiennes”, Les Éditions du Cerf, Paris, 1969, no. 153.
 14. Sfântul Leon cel Mare - *Sermo* 74, 2, P.L., LIV, col. 398
 15. Sfântul Maxim Mărturisitorul - *Ambigua*, P.G. 91, col. 1081D - 1084 A, 1332 C, 1053 C.D., traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 2006.
 16. Sfântul Maxim Mărturisitorul - *Mystagogia cosmosul și sufletul, chipuri ale Bisericii*, introducere, traducere, note și două astudii de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 2000.
 17. Sfântul Vasile cel Mare - *Despre Sfântul Duh. Corespondență (Epistole)*, traducere, introducere, note și indici de Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu, Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1988.
 18. Sfântul Vasile cel Mare - *Traite du Saint Esprit*, introduction, traduction et notes de Benoit Pruche, O. P. în „Sources Chrétiennes”, Éditions du Cerf, Paris, 1947, no. 17.

III. CĂRȚI, STUDII ȘI ARTICOLE

1. Afanassieff, Archiprêtre Nicolas - *L'Eglise du Saint Esprit*, traduit du russe par Marianne Drobot, préface de Dom O. Rousseau, Les Éditions du Cerf, Paris, 1975.
2. Bobrinskoy, Pr. - *Împărtășirea Sfântului Duh*, traducere de Măriuca și Adrian

- Prof. Boris Alexandrescu, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1999.
3. Bobrinskoy, Pr. - *Taina Bisericii*, traducere de Vasile Manea, studiu introductiv de Pr. Dr. Ioan Bizău, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2004.
 4. Bobrinskoy, Pr. - *Taina Preasfintei Treimi*, traducere de Măriuca și Adrian Alexandrescu, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 2005.
 5. Cabasila, Nicolae - *Despre viața în Hristos*, traducere și studiu introductiv de Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Ed. Arhidiecezană, Sibiu, 1946.
 6. Cabasila, Nicolae - *Viața în Hristos*, în „Irenikon”, Belgia, 1932, p. 79.
 7. Clément, Olivier - *Le renouveau de l'Eglise*, în „Contacts”, 4-e trim., 1964, nr. 48.
 8. Cornițescu, Pr. Prof. - *Vechiul Testament - izvor spiritual al limbii române*, Ed. Europolis, Constanța, 2008.
 9. Evdokimov, Paul - *Holiness in the Orthodox Tradition (Duhul Sfânt în Tradiția Ortodoxă)*, în Vol. „Man's concern with holiness”, Holder-Stoughton, traducere de Pr. Prof. Dr. Vasile Răducă, Ed. Anastasia, București, 2004.
 10. Evdokimov, Paul - *Hristos în gândire rusă*, traducere Pr. Ion Buga, Ed. Simbol, București, 2001.
 11. Evdokimov, Paul - *L'Esprit Saint dans la tradition orthodoxe*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1969.
 12. Felmy, Karl - *Dogmatica experienței ecleziale, înnoirea teologiei ortodoxe contemporane*, introducere și traducere de Pr. Prof. Dr. Ioan Ică, Ed. Deisis, Sibiu, 1999.
 13. Florovsky, Pr. - *Biblie, Biserică, Tradiție: o perspectivă ortodoxă*, traducere de Radu Teodorescu, studiu introductiv de Pr. Conf. Univ. Dr. Mihai Himcinschi, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2006.
 14. Florovsky, Pr. - *Christ and His Church: Suggestions and Comments*, în „L'Église et les Églises, 1054-1954: neuf siècles de douloureuse separation entre l'orient et l'occident; Études et travaux sur l'unité Chrétienne offerts à Dom Lambert Beauduin”, Vol. II, Éditions de Chevetogne, Chevetogne,

1954-1955.

15. Florovsky, Pr. Georges - *Le Corps du Christ vivant*, în „La Sainte Eglise Universelle”, confruntation oecumenique, Paris, 1948.
16. Homiakov, Alexis - *Biserica este una*, traducere de Elena Derevici și Lucia Mureșan, Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 2008.
17. Ică, I. Ioan - *Modurile prezenței personale a lui Iisus Hristos și ale comuniunii cu El în Sf. Liturghie și Spiritualitatea ortodoxă*, în „Persoană și comuniune”, Ed. Arhiepiscopiei Ortodoxe Sibiu, Sibiu, 1993.
18. Lossky, Vladimir - *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, traducere, studiu introductiv și note de Pr. Vasile Răducă, Ed. Bonifaciu, București, 1998.
19. Meyendorff, John - *Hristos în gândirea creștină răsăriteană*, traducere de Pr. Prof. N. Buga, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1997.
20. Meyendorff, John - *Le Christ dans la theologie byzantine*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1969.
21. Popa, Mgr. Irineu Metropolit d’Oltenie - *La personne et la communion des personnes dans la theologie de Saint Basile le Grand*, Ed. Basilica, Bucarest, 2011.
22. Popa, Prof. Univ. Dr. Irineu Arieepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei - *Iisus hristos este același, ieri și azi și în veac*, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2010.
23. Popescu, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *Iisus Hristos Pantocrator*, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 2005.
24. Radu, Pr. Prof. Dr. Dumitru Ghe. - *Caracterul ecleziologic al Sfintelor Taine și problema intercomuniunii*, teză de doctorat, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 1978.
25. Radu, Pr. Prof. Dr. Dumitru Ghe. - *Despre înnoirea și îndumnezeirea omului în Hristos*, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2007.
26. Radu, Pr. Prof. Dr. Dumitru Ghe. - *O culme actualizată a Teologiei patristice*, în „Ortodoxia” XLV, 1993, nr. 3-4.

27. Scheeben, M. J. - *Le Mystere de l'Eglise et de ses sacrements*, introduction, traduction, notes et appendices par Dom Augustin Kerkvoorde, O.S.B., Les Éditions du Cerf, Paris, 1946.
28. Schier, H. - *Zeit der Rirche*, Ed. Herder-Verlag, Freiburg, 1966.
29. Schillebeeckx, E. H. - *Le Christ sacrement de la rencontre de Dieu. Etude théologique du Salut par les sacrements*, Éditions du Cerf, Paris, 1964.
30. Semmelroth, Otto S.J. - *L'Eglise, sacrement de la Rédemption*, traduit de l'allemand par Dom Germain Varin, O.S.B., Éditions Saint-Paul, Paris, 1962.
31. Slătineanul, P.S. Prof. Univ. Dr. Irineu - *Iisus Hristos sau Logosul Înomenit*, Ed. România Creștină, București, 1998.
32. Slătineanul, P.S. Prof. Univ. Dr. Irineu - *Omul ființă spre îndumnezeire*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2000.
33. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Vol. I, Ed. Cristal, București, 1995.
34. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *Din aspectul sacramental al Bisericii*, în „Studii Teologice” XVIII, 1966, nr. 9-10.
35. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *Iisus Hristos, Arhiereu în veac*, în „Ortodoxia” XXXI, 1979, nr. 2.
36. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *Iisus Hristos, lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Ed. Anastasia, București, 1993.
37. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *La dynamique du monde dans l'Eglise*, în „Procès-Verbaux du Deuxième Congrès de Théologie Orthodoxe à Athènes, 19-29 Août 1976”, publiés par les soins du Professeur Savas Chr. Agouridis, Athènes, 1978.
38. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *Numărul Tainelor, raporturile între ele și problema Tainelor din afara Bisericii*, în „Ortodoxia” VIII, 1956, nr. 2.
39. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *Rugăciunea lui Iisus și experiența Duhului Sfânt*, tradusă de Maria Cornelia Ică jr., Ediția II, Ed. Deisis, Sibiu, 2003.

40. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *Sfântul Duh în Revelație și în Biserică*, în „Ortodoxia”, XXVI, 1974, nr. 2.
41. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *Sfântul Duh și sobornicitatea Bisericii*, în „Ortodoxia” XIX, 1967, nr. 1.
42. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *Sfintele Taine în viața Bisericii*, în „Studii Teologice”, 1981, nr. 3-4.
43. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *Sinteză ecleziologică*, în „Studii Teologice” VII, 1955, nr. 5-6.
44. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *Teologia dogmatică ortodoxă*, Vol. I, Ediția III, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 2003.
45. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *Teologia dogmatică ortodoxă*, Vol. II, Ediția III, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 2003.
46. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *Teologia dogmatică ortodoxă*, Vol. III, Ed. I.B.M.B.O.R., București, 2003.
47. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *Teologia Euharistiei*, în „Ortodoxia” XXI, 1969, nr. 3.
48. Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru - *Transparența Bisericii în viața sacramentală*, în „Ortodoxia” XXII, 1970, nr. 4.
49. Yannaras, Christos - *Adevărul și Unitatea Bisericii*, traducere din limba greacă de Ierom. Ignatie Trif și Ionuț D. Uliniuc, Ed. Sofia, București, 2009.
50. Zizioulas, Ioannis Mitropolit al Pergamului - *Euharistie, Episcop, Biserică*, traducere de Pr. Dr. Ioan Valentin Istrati și Geanina Chiriac, Ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009.
51. Zizioulas, Ioannis Mitropolit al Pergamului - *Ființa Ecclesială*, traducere de Aurel Nae, Ed. Bizantină, București, 1996.